

D. E. H. de Boer, E. H. P. Cordfunke, H. Sarfatij, ed., *Wi Florens.... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de dertiende eeuw* (Utrecht: Matrijs, 1996, 366 blz., f75,-, ISBN 90 5345 098 X).

Sinds enige tijd is in Nederland het herdenken van memorabele evenementen uit het verleden voor historici vrijwel dagelijks werk dat meestal zijn neerslag vindt in een bundel bijpassende opstellen. Maar zelden worden deze zo fraai en aantrekkelijk uitgegeven als bovenstaand boek ter gelegenheid van de zevende eeuwdag van de moord op Floris V (1254-1296). Ook de inhoud ervan is van kwaliteit: dit dankt het mede aan de in veel opzichten geslaagde opzet om behalve de geschiedenis van de graaf zelf allerlei aspecten van diens tijd te belichten en, zoals De Boer in zijn inleiding uiteenzet, de krachtige interne ontwikkeling te tonen die Holland toen kenmerkte binnen een heel dynamisch West-Europa. Het eerste hoofdstuk, van de hand van Cordfunke, bevat - als wellicht onvermijdelijk begin - een overzicht van familierelaties en een gedetailleerd verslag van de politiek na de dood van Floris' vader Willem II (1256), een feitenrijk, maar niet erg boeiend hoofdstuk. De schrijver ruimt er nogal wat plaats in voor zijn favoriete hypothese dat Floris in de heerlijkheid Voorne zou zijn grootgebracht door toedoen van zijn voogdes, Aleid van Avesnes (hij verwijst daarvoor naar Van Oostrom, die zich echter voor zijn veronderstellingen hieromtrent juist op Cordfunke beriep; *Maerlants wereld*, 468), zonder zich zelfs maar af te vragen hoe (on)waarschijnlijk het is dat de voogdes/regentes het graafje (en haar eigen hofhouding?) in een van Holland onafhankelijke, buiten haar eigen gezag en rechtsgebied gelegen hoge heerlijkheid zou onderbrengen. De Bambergse mediëvist Klaus van Eickels beschrijft de relatie van het graafschap Holland tot het Duitse Rijk (waarvan het deel uitmaakte), dat in de dertiende eeuw door een voortdurende strijd om de koningskroon desintegreerde. De systematisch opgezette behandeling van Hollands burenen, de bisschop van Utrecht, de graven van Gelre, Kleef en Bentheim door mevrouw Van Winter heeft een aardige pointe: ze laat zien hoe juist in Floris' jaren door zwak bestuur en tegenspoed van de eersten het machtsevenwicht in de noordelijke Nederlanden volkomen werd verstoord en Holland daarvan blijvend kon profiteren. De verhouding van Dirk VIII van Kleef tot Floris komt niet erg uit de verf: waarom duikt hij telkens op aan de zijde van zijn verre neef? Mevrouw De Hemptinne, die de zuidelijke pendant van dit hoofdstuk verzorgde, legt de nadruk op de positie van het huis Avesnes, dat in de Hollandse politiek zo'n belangrijke rol speelde en in 1299 het graafschap erfde.

De archeoloog Bos bespreekt de waterstaatkundige politiek van graaf Floris, 'een aan de tijd aangepaste voortzetting van de politiek' van zijn voorgangers, met nu eens niet de Hollands-Utrechtse laagvlakte maar het Waterland als voorbeeld. Zijn collega Bult interpreteert de uit opgravingen gewonnen twaalfde-eeuwse gegevens omtrent behuizing, interieur en levenswijze, waarbij veel materiaal uit Dordrecht. Sarfatij, juist met deze stad zo vertrouwd, laat de groei ervan tot een laat-twaalfde-eeuwse handelsstad met stenen koopmanshuizen zien. Fris en nieuw is De Boers bijdrage over de handelsbetrekkingen van Holland en Zeeland in de tweede helft van de dertiende eeuw; deze toont onder meer hoe de tot bloei gekomen vrachtvvaart op Engeland weliswaar voortdurend hinder ondervond van problemen met dat land, maar niettemin nauwelijks onderbroken werd, en Dordrecht ook in de handel op Duitsland een sterke positie innam. Over de veelbesproken kwestie van de Engelse wolstapel zegt de schrijver verstandige dingen.

Binnenlandse machtsfactoren, de onderlinge verhouding van adel en jonge ridderschap en het strategisch belang van Floris' kastelenbouw vormen de onderwerpen, met zorg behandeld door respectievelijk A. Janse en R. P. de Graaf. Heel levendig en interessant is een hoofdstuk over de doordringing van het schrift in de samenleving in Holland en Zeeland in de tweede

helpt van de dertiende eeuw van de hand van J. W. J. Burgers, E. C. Dijkhof en J. G. Kruisheer. Ook hierin krijgt Dordrecht een rol van betekenis toegeedeeld. Van Uytven gaat Floris' afhankelijkheid van buitenlandse geldschieters na en geeft in een tabel een vergelijking van de gewone jaarinkomsten van het graafschap met dertiende-eeuwse gegevens van elders. Wie waren de 'kerels' die in de mythevorming rond de graaf een functie vervullen? P. C. M. Hoppenbrouwers probeert zicht op hen te krijgen in een beschouwing over buurschap, parochie en gerechtsheerlijkheid en de al dan niet afzonderlijke rol van de eigenerfden in de dorps-gemeenschappen.

A. L. H. Hage schreef het in een bundel als deze onmisbare artikel over de *Rijmkroniek* van Melis Stoke, waarin hij opteert voor de mogelijkheid van één auteur van twee versies, en het werk karakteriseert als het vroegste Noord-Nederlandse voorbeeld van een bij de ridderroman aansluitend literair genre. J. van Herwaarden worstelde met de ondankbare opdracht iets te zeggen over het culturele klimaat waarin Floris verkeerde, hoewel over het bestaan van zo'n klimaat in Holland niets bekend is. In omringende landen was meer aan de hand, zoals hij met veel voorbeelden beschrijft. Maar dat daarvan iets tot Floris' naaste omgeving was doorgedrongen kan alleen met veel 'vermoedelijk's en 'ongetwijfeld's worden verdedigd. Mevrouw Ebels-Hoving traceert, na Stokes verhaal over Floris V in hoofdpunten te hebben ontleed, hoe latere geschiedschrijvers daarmee zijn omgesprongen en betoogt dat afgezien van enkele uit de volksliteratuur afkomstige thema's weinig aan de historie en haar interpretatie is veranderd, tot deze in de twintigste eeuw onderwerp van wetenschappelijk onderzoek werd. Bijzonder fraai geïllustreerd is J. J. Hey's studie van de manier waarop prentmakers en schilders sinds de zestiende eeuw de in hun oog saillante elementen uit het populaire verhaal in beeld hebben gebracht.

De redactie, die de Hollandse graaf die hier herdacht wordt wilde plaatsen buiten de enge context van een min of meer legendarisch tragische-heldenverhaal, kan met plezier op het resultaat terugkijken. Floris is teruggebracht tot redelijke proporties. We zien hier geen grote vernieuwer met 'democratische' neigingen, geen krachtig vorst, maar een man die in een periode waarin Holland en Zeeland tot economische bloei geraakten op bekwaame wijze de politiek van zijn voorgangers, die de economie - al of niet bedoeld - hadden bevorderd, voortzette en daarnaast gebruik maakte van allerlei diplomatieke en strategische mogelijkheden om zijn los aaneenhangende territorium althans voorlopig te consolideren. Of dit resultaat helemaal naar de zin is van de tweede redacteur lijkt de vraag. Cordfunkes afsluitende 'balans' is in een andere toonaard gesteld. In zijn ogen was de graaf groot in alles, één en al weloverwogen beleid en vernieuwende initiatieven, een machtig man met grote internationale invloed. Bij hem worden zelfs de lamentabele contracten waarin Floris het huwelijk van zijn twee kinderen met respectievelijk een zoon en een dochter van de koning van Engeland vastlegde tot fraaie successen en zijn sollicitatie naar de Schotse kroon een begrijpelijk eigen initiatief. Dat lijkt me een sterke onderschatting van de belangen van de Engelse koning in al die gevallen en een volkomen verkeerde kijk op de machtsverhouding tussen Edward I en Floris V. Men hoeft de verdiensten van de graaf niet te bagatelliseren om te aanvaarden dat onvermengde bewondering niet overeenstemt met de uitkomst van deze belangwekkende reeks bijdragen.

J. A. Kossmann-Putto

NIEUWE GESCHIEDENIS

C. H. van Rhee, *Litigation and legislation. Civil procedure at first instance in the Great Council for the Netherlands in Malines (1522-1559)* (Dissertatie Leiden 1997, Studia LXVI; Brussel: Algemeen rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën, 1997, xlix + 517 blz., f80,-, ISBN 90 5746 001 7).

De Grote Raad van Mechelen werd in 1473 door hertog Karel de Stoute als 'Parlement' te Mechelen gevestigd om in zijn landen te fungeren als hooggerechtshof. Civiele geschillen konden er door gekwalificeerde personen of instellingen aanhangig gemaakt worden; sommige soorten van zaken kwamen *ratione materiae* eveneens in aanmerking voor beslissing in eerste aanleg voor deze hoge raad. Maria van Bourgondië heeft in 1477 moeten aanvaarden dat deze centrale raad weer ambulatorioir werd. In 1504 werd Mechelen echter opnieuw de vaste plaats van dit rechtcollege in de Nederlanden dat slechts naar de kroon werd gestoken door de rechtsprekende bevoegdheden van sommige der collatérale raden te Brussel (vanaf 1531 zo genoemd).

Een deel van de rijke archieven van de Grote Raad, bewaard op het Belgische Algemeen rijksarchief, is geïnventariseerd en geanalyseerd in het kader van een grootschalig, langdurig door ZWO gesubsidieerd onderzoeksproject onder leiding van prof. mr. J. Th. de Smidt (Universiteit van Amsterdam). Het resultaat zijn de gepubliceerde regesten van alle civiele sententies van de raad tot 1581 (*Chronologische lijsten der geëxteende sententien...*, zes delen, 1966-1988) en de minuties geïnventariseerde procesdossiers 'Beroepen uit Holland', (tien delen, 1965-1975) en de zaken in 'Eerste aanleg' voorzover betrekking hebbende op het latere Nederland (drie delen, 1968-1972). Behalve heel wat kleinere studies, deels gebundeld in de serie 'Miscellanea Consilii Magni', zijn er ook een paar kloeke boeken over verschenen, waarvan ik maar noem J. Van Rompaey, *De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen* (1973) en A. J. M. Kerckhoffs-de Heij, *De Grote Raad en zijn functionarissen 1477-1531* (1980).

Kennis van het oude procesrecht is voor jurist en historicus van belang omdat in het proces, via de procedureregels, het abstracte 'recht' werd geconcretiseerd. Die kennis heeft ook praktisch nut als gids in de procesdossiers die een rijke, maar nog te weinig benutte bron van historische informatie bevatten. Het is daarom verheugend dat aan de reeks studies die in recente jaren zijn gewijd aan aspecten van het procesrecht - ik denk aan de proefschriften van Wedekind over Holland en van Lijten over Brabant - nu een gedegen studie betreffende de Grote Raad is toegevoegd. Dit boek, waarop de schrijver te Leiden in de rechten promoveerde, houdt zich tamelijk stipt aan de gekozen periode 1522 tot 1559, gemarkeerd door de afkondiging van min of meer vernieuwde instructies voor de civiele procedure bij de raad. De auteur ziet als voornaamste impuls voor de vernieuwing van 1559 de door de vorst verhoorde bede der justitiabelen om verkorting van de langdurige en kostbare procesgang: wat rond 1540 nog niet was gelukt, 'slaagde' aan het einde van de jaren vijftig. (Of sindsdien de procedures werkelijk korter en goedkoper werden, wordt in het midden gelaten.)

Op basis van een niet nader gespecificeerde selectie uit het totale bestand der Eerste-aanlegzaken - ongetwijfeld vergemakkelijkt door de bovengenoemde inventaris -, van sententie- en dictaregisters en van enig ander relevant archiefmateriaal en aan de hand van vergelijkende en ondersteunende literatuur, geeft Van Rhee een ampele en gedetailleerde schets van alle mogelijke aspecten van de civiele procedure in eerste aanleg. Om te beginnen natuurlijk de wetgeving, die dus de titel van zijn boek mede verklaart, vervolgens de jurisdictie en competentie